

УДК 398.3(=161.3)(476.1-37Лаг)

Каляндарна-абрадавы фальклор Лагойшчыны

В. С. НОВАК

Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, запісаныя на Лагойшчыне, пацвярджаюць факт добрай захаванасці ў народнай памяці традыцый духоўнай культуры, якую ў 19 ст. рупліва вывучалі знакамітыя нарадазнаўцы, фалькларысты, этнографы Яўстафій і Канстанцін Тышкевічы. Сучасны фактычны матэрыял, які з'яўляецца аб'ектам даследавання, быў зафіксаваны ў наступных населеных пунктах Лагойскага раёна: Пушчанка, Расохі, Праходы, Завішына, Крайск, Акцябр, Сукневічы, Цыннае, Корань, Лагаза, Пасадзец, Стрый, г.п. Плешчаніцы, Жардзяжка, Рэпішча, Малыя Нястанавічы, Слабада, Глыбачаны, Хадакі, Дзераўно і інш. Засяродзім увагу на зімовым калядна-навагоднім комплексе Лагойшчыны і прааналізуем яго структурныя кампаненты. Як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, зімовы цыкл земляробчага календара Лагойшчыны ўключае такія структурныя часткі, як звычай абходу калядоўшчыкамі хат, ваджэнне казы, падрыхтоўка абрадавай стравы – куцці, варожбы, шлюбныя гульні (“Ката пячы”) і ігрышчы (“Жаніцьба Цярэшкі”), выкананне велічальна-віншавальных песень. Спынімся на асобных кампанентах зімовай абраднасці. Адзначым, што ў вёсках Сукневічы і Церахі за перыядам, звязаным з надыходам Ражаства, замацавалася, як і ў рускай традыцыі, назва “сачэльнік”: “Ой, к сачэльніку, к 6 января, мы ўкрашам хату. А затым рыхтавалі стол. Там пяклі многа чаго. Самае інтарэснае, што ў гэта свята мы падшучвалі над саседзямі. Закідвалі дзеравяшкі ў хадныя дзверы, а другі раз з прыгрэбніку дровы выкідвалі і раскідвалі па ўсём двары” (запісана ў в. Церахі ад Шаршунь Ніны Канстанцінаўны, 1940 г.н.); “Вясёлае ўрэмя было. Не як цяпер. Гатавалі стол, смачнасці ўсякія, каўбасы, квас, пірагі. Дом украшалі. А чым весела было? Дык гулялі, пелі, падшучвалі над суседзямі. Забор разбяром ці лаўку, ці дровы з навесу параскідваем па двару” (запісана ў в. Сукневічы ад Зіневіч Настассі Яўгенаўны, 1931 г.н.).

Да святкавання Каляд сур'ёзна рыхтаваліся ва ўсіх вёсках Лагойскага раёна. І гэта невыпадкова, бо лічылася, што “калядныя абрады своеасабліва распачынаюць падрыхтоўчы этап да новага ўраджаю, пакуль што некалькі пасіўны, бо рознымі сродкамі яго наклікаюць, імкнуцца ўгадаць будучае” [1, с. 149]. Паводле ўспамінаў вяскоўцаў, падрыхтоўцы да святкавання Каляд яны надавалі вялікае значэнне: “Мы да Калядаў рыхтаваліся так: прыбіралі ў хаце, варылі куццю, засціралі абрус, пад абрус лажылі сена. Куццю ставілі пад абраз, куцця лічылася галоўнай стравой на Каляды” (запісана ў в. Асіны ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.).

Падрыхтоўка абрадавай стравы – куцці – важны кампанент у сістэме мясцовага зімовага цыкла земляробчага календара. Рыхтавалі яе звычайна з ячных круп: “Рабілі куццю з ячных круп” (в. Пушчанка), “Варылі куццю – пярловую кашу” (в. Корань). Паводле ўспамінаў вяскоўцаў, менавіта рэшткі куцці, якой надавалі аграрна-магічнае значэнне, “кідалі ў дварэ, каб куры несліся дома” (запісана ў в. Пушчанка ад Шлыкевіч Алены Уладзіміраўны, 1939 г.н.), “курэй абсыпалі зернем, каб далёка ад двара не хадзілі” (запісана ў в. Корань ад Закрэўскага Івана Аляксандравіча, 1931 г.н.); “гэту куццю (або не даелі крупу гэту) усыпалі, дзе куры ядуць. І каб куры паелі ету куццю” (запісана ў в. Акцябр, ад Міхневіч Валянціны Мікалаеўны, 1938 г.н.); “куццю зверху знімалі і аддавалі скату, каб радзіла скаціна” (запісана ў в. Корань, ад Шыла Лідзіі Нікіфараўны, 1937 г.н.); “потым бацька браў вярхушку з куцці і прыносіў курам, каб куры неслі яйцы і ўсягда былі пры сваім двары” (запісана ў в. Закалюжжа ад Емяльянавай Надзеі Пятроўны, 1937 г.н.).

Жыхары розных вёсак Лагойскага раёна пацвердзілі факт святкавання паснай, багатай і беднай куцці: “Было тры куцці: первая куцця – пасная, другая куцця – багатая, трэцяя – бедная” (в. Хадакі). “Тры куцці ёсць: вот гэта пасная ў нас была куцця, потым перад Новым

годам, 31-га, была багатая куцця, тады ўжо не пасцілі... каўбасы пяклі на куццю, гарэлку пілі. І тады яшчэ была 6-га – ужо зноў посная куцця – бедная куцця” (запісана ў в. Акцябр ад Міхневіч Валянціны Мікалаеўны, 1938 г.н.); “Тры куцці бывае: куцця перад Ражаством і перад Новым годам – ужо багатая куцця, там ужо і калбаса і ўсё гэта, а першая куцця – посная. І перад Крашчэннем куцця тожэ посная” (запісана ў в. Акцябр ад Залуцкай Таццяны Міхайлаўны); “Куццю варылі. Адразу посную галодную, а потым – на Новы год” (в. Рэпішча). “З 24 на 25 дзекабра гэта перадкалядкі. На стол ставілі ўсё поснае: паліўку з грыбамі, сялёдку” (в. Мятлічыцы). Паводле ўспамінаў Сцяпана Антонавіча Падбязозкі, 1933 г.н., з в. Мятлічыцы, калі “варылі куццю з пяроўкі, то нябожчыкаў запрашалі на вячэру”. Паводле сведчанняў Валянціны Акуловіч, 1933 г.н., з в. Пуцілава, адсутнасць мясных страў на першую куццю тлумачыцца тым, што ў гэту ноч нарадзіўся Ісус Хрыстос: “На стала не павінна быць нічога жырнага, бо ў гэту ноч нарадзіўся Ісус Хрыстос”. Прысутнасць пэўнай колькасці страў мела магічна-сімвалічнае значэнне і “рытуальнае прызначэнне” (А.І. Гурскі). “Паводле старажытнай народнай традыцыі, лічбы 3, 5, 7, 9, 12 з’яўляюцца сімвалічнымі і ў каляднай рытуальнай вячэры, сімвалізавалі поспех, шчасце, удачу ў наступаючым годзе” [2, с. 67]. Невыпадковасць “поліўкі з грыбамі” сярод калядных страў звязана з тым, што “паколькі грыб лічыўся зямной раслінай, то грыбны адвар сімвалізаваў сокі зямныя, якія пад уздзеяннем сонца абуджаюць жыццё ў прыродзе” [2, с. 67]. З куццёй быў звязаны рытуальны дыялог заклінання марозу. “Надзвычай распаўсюджаным ва ўсіх усходніх славян быў абрад заклінання марозу, клікання яго на вячэру. Звычайна яго клікалі на ўсе тры куцці. Мароз запрашалі ў самым пачатку вячэры, падышоўшы да акна, стукнуўшы ў дзверы або нават выйшаўшы на вуліцу” [1, с. 152]. У в. Акцябр заклікалі мароз на першую куццю: “Пасля захада сонца, калі спаць лажыліся, звалі мароз куццю есці” (запісана ад Залуцкай Таццяны Міхайлаўны, 1922 г.н.). У в. Асінец спачатку закліналі мароз на вячэру, а затым звярталіся да памерлых продкаў: “Бацька адкрываў дзверы і гаварыў тры разы: “Мароз, мароз, прызды к нам куццю есці, ды не марозь наша жыта, садавіну і агародніну” (запісана ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.). У в. Корань рытуал заклінання марозу таксама выконваў гаспадар, які “выходзіў на ганкі і казаў: “Мароз, мароз, хадзі куццю есці. Хто будзе ў дарозе, каб не замарозіў” (запісана ад Шыла Лідзіі Нікіфараўны, 1937 г.н.). У гэтай вёсцы заклінанне марозу лагічна дапаўнялася прачытаннем малітвы і зваротам да дзядоў: “Прыходзьце ўсе на Дзяды, і свае і чужыя, багатыя і бедныя, здаровыя і знямоглыя”. Прыведзеныя прыклады пацвярджаюць высновы даследчыцы Л.М. Вінаградавай аб тым, што “ў аснове просьбаў да марозу некалі ляжалі ўяўленні пра ўсемагутнасць памёрлых, якія нібыта ўздзейнічаюць на надвор’е, ураджай, засуху, поспех і няшчасці” [3, с. 196]. У в. Закалюжжа з першай куццёй быў звязаны рытуал заклінання “дзядоў” на вячэру: “Радзіцелі, хадземце к нам есці”. Адметнымі дзеяннямі (страляніна з ружжа) суправаджаўся рытуал заклінання марозу ў в. Пуцілава: “Калі садзіліся за стол, бацька браў ложку куцці, выходзіў на вуліцу і гаварыў: “Мароз, мароз, хадзі куццю есці. Не марозь маё збожжа, маю скацінку. Потым браў ружжо і некалькі раз страляў” (запісана ад Акуловіч Валянціны Адольфаўны, 1933 г.н.). Як адзначыла С.М. Талстая, “у тым жа значэнні, што стук і біццё, як яго ўзмоцнены варыянт, сустракаецца на Палессі і стральба з ружжа” [4, с. 461]. Прыведзенае даследчыцай асэнсаванне семантыкі дзеянняў, звязаных з заклінаннем Марозу, дало падставы зрабіць вывады наконт іх варыянтных значэнняў: “1) прэзентыўнага выгнання марозу (або іншага персанажа), што мае адносіны да ўсяго наступаючага года...; 2) сімвалічных праводзін запрошанага гасця пасля завяршэння вячэры і 3) каляндарных праводзін (выгнання) святак” [4, с. 462].

Адметнае месца ў сістэме калядна-абрадавых святкаванняў Лагойшчыны належыць шлюбным гульням (“Ката пячы”) і ігрышчам (“Жаніцьба Цярэшкі”). Звернемся да адной з найбольш цікавых форм каляднага абрадавага ігрышча моладзі, якая дасягнула шлюбнага ўзросту. Асноўныя дзеянні ігрышча – падбор шлюбных пар, жаніцьба маладых – маюць тут умоўна карнавальны, гульнёвы характар, уласцівы для падобных абрадавых звычайў многіх еўрапейскіх народаў. Аднак распрацаванаць сцэнарыя “Жаніцьбы Цярэшкі” ў беларусаў, багачце песеннага, танцавальнага, музычнага кампанентаў, асабліва ўзрушанасць і “прыныповасць” удзельнікаў дзейства ў пары паказваюць, што для шэрагу пакаленняў на-

шых продкаў гэтае ігрышча было нечым большым, чым проста святочнай забавай. За ім хаваецца, відаць, яшчэ язычніцкі і вельмі важны для народа абрад, які рэгуляваў фарміраванне новых сямейных гнёздаў [5, с. 5].

Ігрышча “Жаніцьба Цярэшкі” – з’ява, у якой знайшлі адлюстраванне рэшткі язычніцтва, і характэрна яна найперш для фальклору Паўночнай Беларусі. Паводле сведчанняў жыхароў Лагойшчыны, на Каляды заўсёды ладзілі ігрышча, звычайна ўдзельнічала ў ім моладзь: “Маладзёж вадзіла. Выбіралі свата і сваху (хлопца і дзяўчыну), маладых, якія ўжо ўстрачаліся. Акручваліся хлопец з дзеўкай. Ладзілі стол: хто што мог, тое і прыносіў (гарэлку, сала, капуста). Танцавалі, пелі песні: “Цярэшка валочыцца, жаніцца не хочыцца” (запісана ў в. Корань Лагойскага р-на ад Шыла Лідзіі Нікіфараўны, 1937 г.н., перасяленкі з Віцебскай вобласці).

Памятаюць пра “Жаніцьбу Цярэшкі” і жыхары г.п. Плешчаніцы: “У нас сабіралася маладзёж у хаце: падружкі, дружкі. Тады ж не было, што цяпер дзіскацекі. Што ў каго было, тое сабіралі на стол. Мама з малодзіва пякла яешню такую. Вот і выбіралі пару з тых ужо, хто каму нравіцца. І астальныя на пары разбіваліся. Калі дружка табе не нравіцца, можна была і адмовіцца. І спявалі песню. Я толькі некалькі слоў памятаю: “Цярэшка, Цярэшанька, шырака дарожанька”. Вот такую песню пелі, а патам там пают, як ён яе да шпобу вядзе. І гэта пара абыходзя ў кругу, і гульні гулялі, песні пелі. Назаўтра тож такі абрад паўтаралі. Дажа некаторыя і жаніліся пасля гэтага” (запісана ў г.п. Плешчаніцы Лагойскага р-на ад Сансевіч Ніны Фёдараўны, 1938 г.н.).

Структурныя кампаненты класічнага каляднага ігрышча “Жаніцьба Цярэшкі” наступныя: падрыхтоўчы перыяд, выбар “маткі” і “бацькі” на ролі бацькоў маладых, “скручванне” іх у танцы, падбор пары для так званага вяселля, “перакручванне” маладых у танцы, выкананне песень “цярэшак”. Больш поўнае апісанне каляднай гульні “Жаніцьба Цярэшкі” было зроблена ў в. Сукневічы ад Міхайлоўскай Валянціны Іванаўны, 1930 г.н.: “Сабіраліся ў першы дзень Раждзяства ў доме ў каго-небудзь. Дагаварываліся з узрослымі, выбіралі бацьку і матку. Потым ішлі на танцы, но толькі па прыгласэнню. Ну, прыезжалі прыгласоныя. Утрам мама мая пела на клерасе ў цэркві. Пасле службы прыгласалі хлопцаў. Бацька з маткай выбіраюць пару па свайму ўсмастрэнню. Інагда самі сабе выбіралі пару. Ну, дзеўкі былі свае, з дзярэўні, а хлопцы – прыгласоныя. Паводле сводаў накрывалі сталы, гулялі ўсю ноч. Ну, мне гэта мама ўсё раскажвала. Ана гаварыла, што патам былі якія-то ігры, песні. А патам, як усю ноч пагуляюць, расходзіліся”.

Дадзены мясцовы варыянт калядна-абрадавага дзейства “Жаніцьба Цярэшкі” – яскравае сведчанне захаванасці асноўных структурных кампанентаў. Бытуе на Лагойшчыне і шлюбная гульня, вядомая пад рознымі назвамі: “Спраўляць ката”, “Жаніцьба ката” (в. Расохі), “Кот” (в. Зарэчча, в. Хадакі) і інш.

Сутнасць гульні можна зразумець, калі звярнуцца да канкрэтных яе мясцовых апісанняў. Паводле ўспамінаў Ніны Аляксандраўны Данілевіч, 1938 г.н. і Любові Андрэеўны Казаноўскай, 1928 г.н., “на ката выбіралі хату. Дагаворваліся: хлопцы – гарэлку. А мы – закуску. Ну, якая тады была закуска, што ў каго было, сабралі ды і ўсё. У хаце сядзелі толькі са сваёй вёскай, а потым на танцы прыходзілі з другіх вёсак. Чаму называлі катом, я не ведаю. Кот спраўляўся раз у год пасля посту, а тады ўжо да следуюшчага. Песні пелі, якія ўмелі. Ката жанілі так: выбіралі нейкую пару, садзілі на кут і вродзе гэта былі маладыя”. З прыведзенага апісання вынікае, што ёсць блізкасць паміж гульні “Кот” і ігрышчам “Жаніцьба Цярэшкі”. “Выбіралі маладога і маладую, вакол іх танцавалі, пелі. Маладых выбіралі з цех, хто влюблённыя былі, каторыя ўжо сустрачаліся. І тады вакол іх танцавалі – вот і кот” (запісана ў в. Расохі ад Данілевіч Ніны Аляксандраўны, 1938 г.н.). У в. Стрый гулялі ў гульні “Карча драць”: “Лажатца бабы на сена, кладуцца адна і другая і тады ногі зачэпліваюць. І каторая каторую пабядзіць” (запісана ад Крэнь Ганны Канстанцінаўны, 1940 г.н.).

Арганічную частку калядна-навагодняга комплексу Лагойшчыны складаюць традыцыйныя зімовыя варожбы, запісы якіх засведчылі такія выдатныя якасці менталітэту беларусаў, як паэтычнасць успрымання свету, багацце фантастычных уяўленняў, назіральнасць і інш. Варожбы на Каляды былі звязаны як з вызначэннем добрай ураджайнасці на будучы год, так і з прагназаваннем лёсу. У в. Скарады выкарыстоўвалі воск і па атрыманай фігуры на

вадзе варажылі пра суджанага: “Запальвалі свечку, дзяржалі над міскай з вадой, капаў са свечкі ў ваду воск і глядзелі, якая фігура атрымаецца. Па этаму вызначалі, ці хутка выйдзеш замуж” (запісана ў в. Скарады ад Умэцкай Ніны Антонаўны, 1930 г.н.). Жыхары г.п. Плешчаніцы меркавалі аб суджаным, гледзячы на выяву, што атрымалася пасля спальвання паперы: “Бралі бумагу, спальвалі яе. Далей высвятлялі, якая выява атрымалася з попелу. Напрыклад, калі нешта падобнае да вяночка, то хутка выйдзеш замуж” (запісана ад Акуліч Ганны Сяргеёўны, 1936 г.н.). З якога боку будзе будучы муж, вызначалі па абутку, які “перакідвалі праз пабудову: у які бок галяншчам ляжа, там жаніх” (запісана ў в. Скарады ад Пракопчык Жаны Канстанцінаўны, 1968 г.н.). У в. Малыя Нястанавічы, калі варажылі на суджанага, то “цягалі блюдцэ, па старанах тарэлкі было напісана, за каго замуж выйдзеш. Хто што хацеў выцягнуць, то і стараўся цягнуць” (запісана ў в. Малыя Нястанавічы ад Івашкевіч Соф’і Антонаўны, 1914 г.н.). Паводле ўспамінаў Валянціны Мікалаеўны Навойчык, 1943 г.н. з в. Малыя Нястанавічы, “забор абнімалі: калі абнімеш у пару, то ў пары будзеш”; “мылі ліцо, але не выціралі. Клалі пад падушку новае палаценца і лічылі, што доўжэн прысніцца суджану”. Варажылі дзяўчаты і на блінах, калі імкнуліся даведацца, хто з іх першай замуж выйдзе: “На Каляды маладыя дзеўкі пеклі бліны, клалі іх на парог, патом выпускалі сабаку. У якой пасля доўнасці сабака з’ядаў бліны, у такой дзяўчаты выйдучь замуж” (запісана ад Акуліч Ганны Сяргеёўны, 1936 г.н.). У мясцовай традыцыі была вядома і варажба, звязаная са сном дзяўчыны, якому папярэднічалі наступныя дзеянні маці: “Каб дзяўчына не ведала, маці брала стакан з вадою, лажыла на яго дзве палачкі і ставіла пад ложка, а ў сне дзяўчыне павінен быў прысніцца суджаны, які правядзе яе праз мост” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Акуліч Ганны Сяргеёўны, 1936 г.н.).

Вельмі сціплыя звесткі запісаны на Лагойшчыне пра Хрышчэнне (Вадохрышча), сакральнае значэнне якога пацвердзілі жыхары розных вёсак. Адметнымі з’яўляюцца наступныя дзеянні: “У проруб крыжыкі маленькія, дзеланыя з дзерава, брасалі” (запісана ў в. Сукневічы ад Зіневіч Настасі Яўгенаўны, 1931 г.н.). Калі ў в. Сукневічы, як пацвердзілі вяскоўцы, у “рачной палонцы” не купаліся, то ў в. Церахі “на Хрышчэнне проруб рубілі, купаліся у ім”, а таксама, як і ў в. Сукневічы, “кідалі ў проруб ці калодзеж дзірэвянныя крэсцікі” (запісана ад Шаршунь Ніны Канстанцінаўны, 1940 г.н.). Жыхары в. Церахі выпякалі і абрадавае печыва (“Матка мая пекла хрэсты”), іх трэба было з’есці самім і даць свойскай жывёле, каб не хварэла. Апырскванне святой вадой хаты крыж-накрыж – абавязковы рытуал святкавання “Хрышчэння” ў гэтай вёсцы.

Першым па часе веснавым абрадам было гуканне вясны. Тыя нешматлікія этнаграфічныя звесткі пра гэты абрад, зафіксаваныя на Лагойшчыне, даюць магчымасць назваць яго структурныя кампаненты: запальванне вогнішча, на якім “палілі рознае смецце” (запісана ў в. Асінцы ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.), гушканне на арэях (гушкаліся і маленькія дзеткі, і дарослыя). Гушканне дарослых на арэях звязвалі са здароўем: “Дзеткі маленькія каталіся на арэях, а потым узрослыя хоць раз такжа павінны катацца на арэях, штоб здаровыя былі” (запісана ў в. Асінцы ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.).

На Лагойшчыне паўсюдна святкавалі Вялікдзень (Пасху) і называлі яго вялікім хрысціянскім святам. Адметнасцю святкавання Вялікадня з’яўлялася хаджэнне валачобнікаў і выкананне валачобных песень, а таксама “васольных”. Валачобнікамі называлі гурт, што складаўся з мужчын і жанчын, якія пад вокнамі спявалі песні, а пасля абыходжання хат вяскоўцаў збіраліся ў якой-небудзь адной хаце і частаваліся тымі дарамі, што атрымлівалі ад гаспадароў падчас услаўлення іх песнямі. Сярод рытуалаў велікоднага абрадавага комплексу вылучаюцца наступныя: фарбаванне яек у чырвоны колер, бо “красны цвет – сімвал крыві, васкрашэння Хрыстова” (запісана ў в. Акцябр ад Лісоўскай Алены Міхайлаўны, 1936 г.н.), падрыхтоўка “булак, кулічоў”, гульня ў біткі, качанне яек у лубках, асвятчэнне ў царкве яек і паскі, абменьванне яйкамі, бо гэта “сімвал сустрэчы” (запісана ў в. Кацялі ад Ярашонак Сафіі Анатолеўны, 1943 г.н.) і інш. Адорванне валачобнікаў было абавязковым: “Пасля таго, як яны спелі, то прасілі жачкі (тое, што давалі). Часам яны прасілі іх такім выслоўем: “Бабка, не дасі яйка – здохне авечка, // Не дасі кока – вылезе вока” (запісана ў в. Кацялі ад Ярашонак Сафіі Анатолеўны, 1943 г.н.). Паводле ўспамінаў Галіны Сцяпанаўны Альсімовіч, 1925 г.н., з г.п. Плешчаніцы, былой жыхаркі в. Чэркасава Міёрскага раёна Віцебскай воб-

ласці, у іх мясцовасці, калі хадзілі валачобнікі, то называлі гэты абрад “хадзіць у Хрыстос”: “Збіралася некалькі чалавек з гармошкай. Хадзілі, паздраўлялі і пеялі. Адзін быў пачынальнікам. Усю ноч ходзяць у другую дзярэўню (песні спяваюць. Пастукаюцца ў акно і спрашываюць, ці можна з празніка паздравіць, і пяюць, граюць). У некаторых вёсках, паводле сведчанняў інфарматараў, “валачобнікі не хадзілі” (запісана ў в. Цыннае ад Бульга Надзеі Пятроўны, 1935 г.н.).

Паводле сведчанняў Ніны Іванаўны Гуніч, 1913 г.н., з в. Хадакі, “На Вяліканне ў хаце, дзе памёр чалавек, не спявалі”. На пытанне, якія звычайна стравы былі на велікодным стале, інфарматыры адказвалі: “У гэты дзень быў багаты стол: сыр, масла, каўбаса, мяса варонае” (запісана ў в. Хадакі ад Рыбчак Яўгеніі Нікандраўны, 1941 г.н.); “Абавязкова на стале павінны быць свяцоная соль і яйкі. Патом ужо пілі гарэлку і елі” (запісана ў в. Малыя Нястанавічы ад Івашкевіч Соф’і Антонаўны, 1914 г.н.). На Вялікдзень у некаторых вёсках абавязкова наведвалі могількі: “На могількі і насілі эці яйкі і свяцонныя булкі туды” (запісана ў в. Цыннае ад Бульга Надзеі Пятроўны, 1935 г.н.). Сачылі за гульнёй сонца: “Назіралі на Пасху, як гуляе сонейка. Угледзішся, а яно, і праўда, пачынае скакаць туды-сюды” (запісана ў в. Новае Чэрнева ад Акуліч Ядвігі Аляксандраўны, 1931 г.н.). У в. Асінцы могількі на Вялікдзень не наведвалі, бо лічылі, што “Вялікдзень – гэта дзень Хрыста, а Радуніца – гэта дзень памёршых” (запісана ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.). Як адзначылі жыхары г.п. Плешчаніцы, калі прыходзілі яны з царквы з пасвечанымі яйкамі і паскай, то адразу “садзіліся снедаць, яйка пасвяцонае рэзалі на столькі кусочкаў, колькі было чалавек у сям’і. Кожны доўжан быў з’есці кусочак” (запісана ад Петрашко Лідзіі Лявонцьеўны, 1932 г.н.). Шкарлупкам ад велікодных яек надавалі аграрна-магічнае значэнне, невыпадкова “бралі скарлупу і выносілі на агарод, каб быў добры ўраджай” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Петрашко Лідзіі Лявонцьеўны, 1932 г.н.); “Шкарлупкі з яек давалі курам, каб добра яйка неслі” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.).

Надзвычай акуратна падыходзілі да выканання рытуалаў, звязаных з падрыхтоўкай абрадавага хлеба – “паскі”: “Паску выпякалі вельмі асыярожна, бо лічылася, калі корка ў паскі патрэскаецца – чакай вялікага гора” (запісана ў в. Асінцы ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.). З Вялікаднем былі звязаны шматлікія міфалагічныя ўяўленні. Верылі, што “хто першы прыйдзе з царквы, той закончыць першым жніво” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.). У в. Самахвалавічы падрыхтоўкай велікодных страў займаліся ў суботу: “У васкрэсенне нічога не гатовілі. Нельзя было жарыць у гэты дзень яйцы, бо куры несціся не будуць” (запісана ад Зюзянок Валянціны Аляксееўны, 1945 г.н.). Лічылі, калі “на Паску многа снегу на заборах, то будзе шмат грыбоў і ягад” (запісана ў в. Мятлічыцы ад Падбярэзка Сцяпана Антонавіча, 1933 г.н.).

Юраўскі абрадавы комплекс Лагойшчыны захоўвае агульнатрадыцыйную аснову і ўключае абрады як жывёлагадоўчай, так і земляробчай скіраванасці. У розных вёсках Лагойшчыны менавіта з Юр’ем быў звязаны абрад першага выгану жывёлы ў поле: “Юр’я – гэта празнік, на яго першы раз выганялі жывёлу”. Калі выганялі першы раз карову ў поле, то апырсквалі пасвечанай вадой хлеў, абыходзілі карову з хлебам і свечкай, чыталі замову: “Бралі свечку і пасвяцоную ваду, запальвалі свечку, і абыходзілі карову, і пасвяцонай вадой палівалі яе, і чыталі заговор” (запісана ў в. Закалюжжа ад Емяльянавай Надзеі Пятроўны, 1937 г.н.).

Веснавы цыкл земляробчага календара завяршаўся святкаваннем Тройцы, або Сёмухі. Тут практычна праглядваюць сляды старажытнага (язычніцкага) культу расліннасці. На Сёмуху хату і падвор’е ўбіралі “маем”: у брамцы ставілі прынесеныя з лесу маладыя бярозкі, галінкамі бярозы і клёну (ліпы) аздаблялі сцены і вокны ў хатах. “Май” ставілі перад ганкам. Дарожкі на падворышчы, якія папярэдне чыста вымяталі, пасыпалі жоўтым пяском, падлогу ў хаце – “яварам” (аерам)” [6, с. 52]. Аб тым, як святкавалі Тройцу на Лагойшчыне, сведчаць канкрэтныя фактычныя матэрыялы, зафіксаваныя ў розных вёсках, жыхары якіх пацвердзілі, што менавіта з Тройцай звязана ўшанаванне зеляніны, якой упрыгожвалі падвор’і, клалі ў хаце на падлогу: “Хадзілі ў лес, ламалі бярэзнік і клалі веткі на іконы” (запісана ў в. Казыры ад Ермаковіч Марыі Сцяпанаўны, 1925 г.н.), “Хадзілі ў лес, сабіралі траву, прыносілі яе дамоў і расцілалі на пол” (запісана ў в. Акалова ад Смаляка Алеся Мікалаевіча, 1937 г.н.). Галінкі бяро-

зы, што прыносілі на Тройцу, выкарыстоўвалі як прафілактычны сродак ад мышэй: “Ветачкі бярозы ламалі, прыносілі ў хату, лажылі пад сена ў сарай, каб мышы не вадзіліся” (запісана ў в. Акалова ад Акуліч Марыі Віктараўны, 1932 г.н.). Траецкую траву, з жыццядайнай сілай якой сімвалічна звязвалі моц будынка, паводле ўспамінаў Рыгора Станіслававіча Шуркевіча, 1930 г.н., з в. Акалова, выкарыстоўвалі, калі будавалі хату: “Пад цэмент лажылі траву, каб дом быў крэпкім”. Па бярозках, якімі ўпрыгожвалі на Тройцу падвор’і, варажылі аб ураджайнасці ў надыходзячым годзе: “Калі засыхала быстра бярозка, то год будзе сухі, галодны, а калі доўга – то ўраджайны” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Петрашко Лідзіі Лявонцьеўны, 1932 г.н.). Каб засцерагчы сена ад мышэй, “ламают бярозкі і ставяць у сена” (запісана ў в. Мятлічыцы ад Падбярозкі Сцяпана Антонавіча, 1933 г.н.). Паводле ўспамінаў Алены Мікалаеўны Руткоўскай, 1928 г.н., з в. Дзераўно, “на Тройцу да крыжа ездзілі, вадзілі, у два рады бярозкі ставілі, каб мышы сена не елі, клалі май”. Кацярына Мікалаеўна Багуцкая, 1928 г.н., з в. Акцябр пацвердзіла, што ў іх мясцовасці таксама выкарыстоўвалі траецкую зеляніну з мэтай засцерагі сена ад мышэй: “Ламалі галінкі бярозы на Тройцу і ставілі іх на двары, у паталок таркалі, расстаўлялі каля сцяны ў хляве каля сена, каб не елі мышы сена”.

“Купалле на Міншчыне – з’ява жывая, шматколеравая. Гэта свята адзначаецца з 6 на 7 ліпеня, усё часцей аднаўляецца і там, дзе пра яго забыліся, існуе ў розных відах: то гэта фестываль народных талентаў (як на Лагойшчыне, калі ля вогнішча збіраюцца разам спевакі з розных куткоў Беларусі і госці), то больш лакальная з’ява (як на Ракаўшчыне, калі на маляўнічы бераг Іслачы сыходзяцца жыхары навакольных вёсак), то звычайны купальскі агонь на ўзлеску ці ўскраіне вёсачкі. На Мядзельшчыне ў гэты час спальваюць траецкі май, маладыя бярозкі, якія захоўваліся каля хат ад Сёмухі да Купалля” [7, с. 52]. Купальская абраднасць Лагойшчыны захоўвае традыцыйную агульнаэтнічную аснову і ўключае такія структурныя кампаненты, як распальванне вогнішча, пляценне вяноў, варажбу, скокі праз касцёр, пошукі папараці-кветкі, ваджэнне карагодаў і інш. Мясцовыя жыхары шчыра верылі, кідаючы сплеценыя вяночкі на вадзі, што калі “вяночкі дзяўчыны сыдзецца з вяночкі хлопчыным, значыць, пойдзеш замуж за яго” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Зялёнка Ніны Апалінараўны, 1938 г.н.). У в. Церахі дзяўчаты варажылі на трыпутніку, які трэба было “ротам сарваць, прыгаворваючы: “Трыпутнік, трыпутнік, ты расцеш пры дарозе, пакажы мне дарогу к міламу”. Пры гэтым забаранялася размаўляць (запісана ад Бынкоўскай Ганны Пятроўны, 1938 г.н.). З пошукамі папараці-кветкі звязвалі мясцовыя жыхары не толькі надзеі на асабістае сямейнае шчасце (“Калі дзяўчына або хлопец знойдуць папараць-кветку, то знойдуць сваё шчасце” (запісана ў в. Акалова ад Смаляка Алеся Мікалаевіча, 1937 г.н.); “Шукалі на Купалле папараць-кветку. Калі знойдзеш, замуж выйдзеш” (запісана ў в. Акцябр ад Багуцкай Кацярыны Мікалаеўны, 1928 г.н.), але і на дабрабыт (“На прызднік Купалле была традыцыя – шукаць папараць-кветку. Той, хто яе сарве, будзе ў дастатку” (запісана ў в. Асінец ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.)). Магічнае значэнне надавалася скокам праз купальскае вогнішча: “На Купалле хлопец з дзяўчынай прыгалаі праз вогнішча разам, тады яны ўвесь год будуць разам” (запісана ў в. Асінец ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.). Лекавымі лічыліся тыя травы, што збіраліся зранку на Купалле: “Збіралі лячэбную траву, таму што ёй прыдавалася больш лячэбнай сілы” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Петрашко Лідзіі Лявонцьеўны, 1932 г.н.). Крапіва-жычка, паводле ўяўленняў жыхароў Лагойшчыны, з’яўлялася надзейным сродкам засцерагі свойскіх жывёл ад ведзьмы: “Крапіву-жычку падтырківалі куды-небудзь у сарай, каб ведзьмы малако не забіралі ў кароў” (запісана ў в. Пуцілава ад Акуліч Валянціны Адольфаўны, 1933 г.н.).

Асэнсаваныя намі фактычныя матэрыялы сведчыць аб устойлівасці захавання ў памяці жыхароў Лагойшчыны звестак пра розныя жанры каляндарна-абрадавай паэзіі.

Abstract. The paper considers local peculiarities of calendar ceremonial of Belarusians on the basis of ethnographic materials collected on the territory of Lagoisk district.

Літаратура

1 Барабанова, Л.П. Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян / Л.П. Барабанова, Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў [і інш.] – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 477 с.

2 Каляндарна-абрадавая паэзія / А.С. Ліс [і інш.]; навук. рэд. А.С. Фядосік – Мн.: Бел. навука, 2001. – 515 с.

3 Виноградова, Л.Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян: Генезис и типология коледования / Л.Н. Виноградова. – М., 1982. – 206 с.

4 Толстая, С.М. Полесский народный календарь / С.М. Толстая. – М.: Индрик, 2005. – 600 с.

5 Жаницьба Цярэшкі / уклад. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Л.М. Салавей; уклад., сістэм. і расшыфроўка муз. матэрыялаў, уступ. арт. і камент. І.Дз. Назінай. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 519 с.

6 Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі / уклад., класіф., сістэм. матэрыялаў і камент. А.І. Гурскага, А.С. Ліса; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 405 с.

7 Беларускі каляндар у сучасных запісах: Традыц. жанры: Мінск. вобл. / уклад. В.Д. Ліцвінка; уклад. муз. часткі Г.Р. Кутырова. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 477 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 16.06.08

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ